

Боривој Герзић

ПРЕВОДИЛАЦ ПОЗАЈМЉУЈЕ ПИСЦА

Упоредимо превођење књижевног текста с радом у дечјој бојанци – неко је задао обресе цртежа, а дете цртежу додаје боје и сенчи га. Подразумева се да ће патка бити жута (али можда и бела), море плаво, трава зелена итд. Исто тако, сваки преводац превешће оригинални текст на свој начин, са својим сенчењем (патке), а читалац евентуалних различитих превода ипак ће препознати да је реч о истом тексту (истој патки).

Ако преведем неки свој текст на енглески (или прочитам туђи превод мог текста), видим да превод јесте одраз оригинала и да наликује њему, али је ипак само одраз, не оригинал. Као да то јесам ја писао, али и да нисам. Фотографија нас странцу показује приближно онаквим какви јесмо, телесни контакт, рецимо, такође, али речи нас удвајају. Речи праве двојника. Слика писца, путем речи, у очима странца који пишчев текст чита у преводу, и није пишчева слика. Превод (књижевни) према оригиналу стоји готово у истом односу као репродукција уљане слике према оригиналном платну. То јесте то, али и није. Па ко нема склоности искључиво

према оригиналној творевини, задовољиће се и копијом/сенком/сенчењем.

У целој причи око превођења личност преводиоца игра велику улогу, са свим пртљагом који носи (знање страног, а поготово свог језика, смисао за реч, осећај за ритам и тон реченице /музикалност/, познавање и осећање живота итд.). Усудио бих се чак рећи да је превод више одраз преводиоца него писца оригиналног текста, и то у односу преводаца најмање 51%, писац највише 49%. Кад читате превод нечијег (књижевног) текста, вама се заправо представља преводац који је позајмио писца, као оно дете с почетка текста што седи пред новом бојанком. Рецимо и то – преводац и писац употребљавају потпуно другачије речи (не постоје два језика која имају исту граматику, фонд речи или реченичну структуру). Језици се, каже проучавалац Библије и професор хебрејског Самјуел Драјвер, не разликују само по граматичици и речима него и по томе како се мисли повезују, а реченице формирају. Значи, начин размишљања у различитим језицима потпуно је другачији. Поред тога, ако је писац једног романа написао 100.000 речи на свом језику, преводац ће у преводу употребити (плус-минус) 100.000 речи из свог језика. Читалац превода тако неће прочитати апсолутно ниједну реч онако како ју је писац написао, већ преводиочеве алтернативе за те речи, а ми говоримо о истом делу! Добро, следи се дух оригинала, не „слово“, али опет. Исусове речи, нпр., које је изговарао на арамејском (главни језик Јевреја у периоду Другога храма, 539. пре н. е. до 70. н. е.), ми данас, на српском, читамо из ко зна које преводачке руке, јер је Вук Караџић Нови завет превео са „славенскога

пријевода“ тј. са црквенословенског језика³⁸, насталог по грчком предлошку.³⁹

Преводилац на свом језику ствара ново дело у оквиру обриса које је поставио писац (опет паралела с бојанком). Слично се дешава и у области књижевне критике (или биографије), где када критичар/биограф пише приказ/биографију, више говори о себи (опет најмање 51%) него о ономе што је предмет његовог текста (највише 49%). Уосталом, то изгледа да је људски образац: кад неко говори о другоме, заправо говори о себи. Што се тиче читаоца, он углавном не обраћа пажњу на овакве ствари. Он чита превод и (жели да) верује да му је у рукама књига омиљеног аутора. Али превођење, као и свако тумачење (а и много штошта у животу) нешто је сасвим непоуздано (што се само приказује као поуздано). Једино решење и за превођење и за тумачење, а поготово за сам живот, јесте *иити воду са извора* (ко зна и уме). Значи, када је реч о превођењу и тумачењу – дело читати у оригиналу и сам тумачити прочитано. Али то значи и бити заглибљен у својеврсном солипсизму (Витгенштајн би, опет, за солипсизам рекао да је то чист реализам).

---

38 Та тзв. словенска верзија нека је од бројних редакција још оног ћирилометодијског превода Новог завета (са грчког на језик македонских Словена) из 9. века нове ере, који није сачуван у првобитном облику.

39 Вук је с превођењем Новог завета почео већ 1815. (поједине делове), па наставио октобра 1819. и завршио за шест месеци (ипак на брзину за један тако капитални текст), а у раду је користио и немачки Лутеров превод, као и руски (уз два грчка оригинала). У предговору каже да је, понекад, „код гдјекојиех стихова, кадшто и око једне ријечи“ консултовао и десетак различитих превода на европске језике, као и „прије покојнога Копитара а сад Ф. Миклошића“ (ни Ђура Даничић није Стари завет превео са оригинала, већ са латинског предлошка).

Поставите једну особу пред десет сликара, добићете десет различитих портрета; дајте једну реченицу на страном језику да је преведе десет преводаца, добићете десет различитих превода. Шта то говори? У првом случају, и то да наша слика о нама самима не одговара слици коју о нама имају други; у другом, да реченица у преводу нема апсолутно значење – да апсолутног значења (и апсолутне истине) нема. Постоје само варијанте и борба између њих. Као и у животу. Оно што је доминантно није такво зато што је истинито него зато што је у том тренутку јаче (у другом тренутку нешто друго ће бити јаче). Свет је бојно поље идеја и та борба га покреће. Зауставите декретом разноликост идеја и свет ће стати.

То видимо и у самој природи, која је изузетни генератор разноликости. У природи (биљној и животињској) постоји на милионе врста, облика, варијетета (што се тиче људског рода, само у последњих 50.000 година живело је и умрло око 100 милијарди људи,⁴⁰ и сви су били различити). Можда грешим, али не постоји задовољавајуће објашњење за толику разноликост. Мој покушај одговора је – разноликост постоји и да би врсте успеле да опстану. Разноврсност омогућава опстанак. Ако услед претње опасне по живот треба прескочити високу препреку и избавити се, пре ће је прескочити високо биће него ниско. Ако се треба провући кроз уску рупу, пре ће то учинити неко низак него висок итд. Природа ствара варијетете да би живот опстао пред сталним невољама које прете смрћу и нестанком. Што више цигли, зид ће бити стабилнији, а то даље значи да ће могућност преживљавања биће већа. Како стоји ствар са превођењем?

Да постоји дефинитиван превод и да је језик нешто статично (према мишљењу одређених стручњака, век једног превода је двадесетак година), писци би остајали

---

40 Процена Светске здравствене организације.

у свом веку. Хомер не би изашао из антике, Шекспир из ренесансе, Бекет или Џојс из двадесетог века. Језик се не би развијао. Слика о свету, коју креирамо и језиком, била би неумољиво иста. А оно што се не мења и не развија јесте мртвило, као бара, док је земља не упије. Ако истина постоји, свету је крај. Само противуречност, разноврсност и проток одржавају пулс живота. Нема дефинитивне истине, нема дефинитивне слике света, нема дефинитивног превода. Ми смо живи (наши преводи су живи), и настављамо да живимо (и преводимо), управо зато што не можемо да допремо до коначности.

Различити преводи истог дела постоје баш зато што ниједан није апсолутан и дефинитиван. Десет врхунских преводаца превешће *Дон Кихота* на десет начина. Свих десет превода могу да буду добри (или лоши), а разликоваће се у нијансама, један ће бити течнији, други тачнији, трећи ритмичнији, четврти музикалнији. Један превод имаће мање грешака, други више (не постоји превод без грешке).⁴¹ Ако би се све свело на ниво речи, видели бисмо да су синоними у неку руку суштина језика. Можда и не постоји појам кога описује само

---

41 Рецимо, Исус у Проповеди на гори користи израз који у преводу на српски (као и на многе европске језике) гласи: „Благо сиромашнима духом (јер је њихово царство небеско)“ (Матеј 5: 3, Вук Караџић). Дослован Вуков превод, „сиромашни духом“, двосмислен је и већ дуго изазива контроверзе јер изгледа као да је реч о психички нестабилним или приземним особама. Исус пак изгледа да је говорио о томе да човекова срећа не зависи од тога да ли је задовољио своје физичке потребе него од тога да ли је свестан да му је потребно Божије вођство. Према томе, описни изрази као што су „они који су свесни својих духовних потреба“ или „они који су свесни да им је потребан Бог“ прецизније преносе смисао од Вуковог превода „сиромашни духом“. Опет, неки сматрају (Св. Јован Антиохијски, нпр., познатији као Златоусти) да је израз „сиромашни духом“ одговарајућ и да се односи на оне који имају „смирено и скрушено срце“, а да се реч „дух“ заправо односи на душу.

једна реч, апсолутна. Ето, покушајте да нађете такав појам. Чак и ако има само један облик, не значи да ће тако остати (неко се само није потрудио да нађе други). Значи – у превођењу се свака реч може превести на више различитих начина, свака реченица такође. Ако знамо и то да у српском језику скоро да и нема придева, именице или глагола који имају само једно значење, све се још више усложњава. Нема апсолутног превода.

Кад у неком језику постоји више превода истог књижевног дела, ви видите да је ту реч о истом делу, као што кад четири очевица препричавају судар (овде може да послужи и аналогија са јеванђељима), види се да је реч о истом судару, али га је свако видео на свој начин, из свог угла. Где је та разлика, неухватљиво је. Можда је најбоље упоредити превод књижевног текста са музиком – сви велики пијанисти-интерпретатори прочитаће Моцартове ноте другачије и извести његове композиције различито, а опет ће то бити Моцарт (преводилац је, као и музичар који свира Моцарта, такође уметник – репродуктивац). Питање је да ли би и за Моцартово извођење сопствене композиције могло да се тврди да је боље од неког туђег извођења (обрада често уме да буде боља од оригинала). Тај случај постоји и када је реч о преводима – да је превод понекад бољи од оригинала. Ту израз боље губи значење. Ради се о другачијем извођењу основне матрице. И у музици и у превођењу с једног језика на други реч је о трансферу речи набијених емоцијама и значењем. У музици се, прво, музичареве емоције претварају у општи музички језик, ноте, онда се из нота ствара звук који производи извођач, у складу са својим темпераментом и извођачком вештином. И у музици и у превођењу књижевног текста тражи се прави тон, права реч, онда и прави однос, у једном случају између речи у реченици, у другом између нота у партитури.

Чак и кад би сви људи говорили истим језиком (као што су ноте универзални језик), оно прочитано (звук који се чује) увек би било схваћено на другачији начин. Ако би цео свет говорио само енглеским језиком, на пример, а ви и ја прочитали Хамлета, вероватно бисмо се усагласили око теме, али би свако другачије доживео текст, у складу са својом личношћу и искуствима, као и времену и околностима у којима живи. Ако прихватимо да су различита тумачења не мана, већ богатство, и да распон клатна омогућава бесконачан број варијација, онда би само једно тумачење било апсолутно тумачење, а заправо крај, непокретност, окончање, и човека и његових дела. Окончање самог живота. Јер живот је варијетет, кроз мноштво начина, и у међусобној борби тих варијетета. Као што је и истина у протоку, не у мировању. Ако бисмо посматрали кретање клатна од једне до друге граничне тачке, цео пут клатна представљао би апсолутну истину, док би положај клатна у свим безбројним тачкама пута који клатно прелази био само један сегмент апсолутне истине. Човек је, и нажалост и на срећу (јер је апсолутна истина окончање), са свим својим умним и духовним атрибутима у стању да сагледа само тај један ограничени сегмент. Пренесено на преводилачки план, од творчевог наума, аутентичног текста на његовом језику, може се направити безброј варијација превода и свака ће имати своју истину, иако не апсолутну. Тако стижемо до далекосежног закључка – да чак ни творчева варијанта није апсолутна и да самим постојањем више превода, они, преносећи се од једног до другог појединца, од једног до другог језика, од једне до друге културе, добијају нову вредност. Богатство је у разноликости (језика и култура), у распону кретања клатна. И одржање живота зависи од разноликости, од опсега кретања. Глобалистичка идеја – један језик, једна култура, једна влада, једно читање нота – окончала би

живот какав познајемо (није узалуд срушена Вавилонска кула). Живот би постао камен и само би се могао потопити у океану, да остане на дну, непокретан. Превођење с једног језика на други, у ширем смислу, трансфер једне културе у другу, одржава нас живим.

Чак и код постојања универзалног језика – нота (Моцарт је, да останемо код њега, изјавио да музика није у нотама већ у тишини између њих) постоји другачије читање тих нота (или тишине иза ње), што говори да се људска природа опире укалупљивању, које је мртвило (исто као што је и апсолутна слобода смрт, где клатно губи утврђени ритам и завршава у расплињавању и хаосу). У несавршеном свету, ограничена слобода, као нужност, једино је поље човековог деловања. Што се тиче књижевног превођења, тачно је: *traduttore e traditore*, али је издајник нужен, а издајство корисно да би култура била жива, а људи комуницирали.